

самоствердженням, зміст якого полягає перш за все в тому, що людина, яка його проявляє, спонукувана внутрішніми цілями і цінностями. Умовою повноцінного функціонування вчителя в школі повинно стати утвердження його особистісної та професійної індивідуальності, використання ним своїх індивідуальних особливостей для підвищення продуктивності професійної діяльності. Самоствердження виходить за межі обов'язків і спрямоване на вияв активності, ініціативності, самостійності, вищим етапом розвитку яких є творчість. Ініціатива – одна із найважливіших форм соціальної активності, яка виступає виявом особистісного інтересу і творчого ставлення до дійсності, зустрічної активності стосовно іншої людини.

Висновки... Розглянувши проблему творчості, ми дійшли висновку, що багато якостей творчої особистості при певних умовах можуть бути не тільки розвинені, але й сформовані заново. Проблема їх формування нарівні з виявленням умов і особливостей процесу творчості – одна з найактуальніших у педагогічній творчості. Наукове обґрунтування основ і ролі творчого виховання в системі всебічної професійної підготовки вчителя може надати неочінене при формуванні в майбутнього спеціаліста ефективних прийомів творчої діяльності. Майбутній педагог, вихователь повинен прагнути і мати усвідомлену потребу щодо вдосконалення своєї особистісної і професійної сутності, готовності до безперервного професійного розвитку. Сучасний учитель має повне право і на власну думку, і на творчу діяльність. Сучасна педагогічна освіта повинна бути спрямована на професійне становлення і самоствердження майбутнього вчителя, при реалізації чого він зможе вільно орієнтуватися в складних соціокультурних обставинах, науково обґрунтовано брати на себе відповідальність за виховання і розвиток іншої людини.

Література

1. Бех І.Д. Виховання особистості. – Т.1. – К.:Либідь, 2003.
2. Єрмаков І.Г., Пузіков Д.О. Проектне бачення компетентісно спрямованої 12-річної середньої школи. – К., 2005.
3. Духнович О.В. Народна педагогіка. – К., 1972.
4. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. //Освіта України. – 2002.
5. Педагогічні технології: теорія і практика: Навчальний посібник /За ред. проф. М.В.Гриньової. – Полт. Держ. Пед. Ун-т. ім. В.Г.Короленка. – П., АСМІ, 2004.
6. Сухомлинський В.О. Вибр. твори: В 5 т. – К.: Рад. школа, 1976. – Т.4 . – 670 с.
7. Ушинський К.Д. Избр. пед. соч. в 9 т. – М.: Изд-во АПН, 1950. – Т.8. – С.11.
8. Якісна освіта – запорука самореалізації особистості // Тези доповідей міністра освіти і науки України С.Ніколаєнка на Підсумковій колегії МОН України 17 серпня 2007 року. – Освіта України. – №59. – 35 с.

Анотація

У статті розглядаються питання творчості та її зв'язок з професійною педагогічною діяльністю в процесі самореалізації майбутнього педагога.

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы творчества и его связь с профессиональной педагогической деятельностью в процессе самореализации будущего педагога.

Подано до редакції 1.11.2007.

© 2007

Бондар І.В.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОСТІ

Постановка проблеми у загальному вигляді... Процес утвердження в Україні засад громадянського суспільства, його ціннісних орієнтирів активізує складні соціально-економічні та ідейно-політичні чинники розвитку національної системи освіти, вимагає переходу від директивної моделі навчання та виховання до моделі, що стимулює оптимальний розвиток людського потенціалу.

Першочерговою у цьому зв'язку стає проблема формування особистості, якій властиві високі морально-духовні цінності, достатня теоретична та практична підготовка, творча активність і здатність до адаптації в будь-яких умовах. Тому питання формування креативності набуває особливої ваги, адже креативність значною мірою виступає механізмом такого входження в усі сфери життя, залучення особистості до прогресивних перетворень у суспільстві.

Аналіз публікацій і досліджень, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Означена проблема багатоаспектна і досліджується суміжними науками. В науковій літературі, присвяченій проблемам формування творчої особистості та креативності, основні надбання належать психологічній науці. Це обґрунтування понять *креативність, творчість, творча діяльність, творча активність, творчий потенціал* (Д.Б.Богоявленська, Л.Ф.Бурлачук, Н.Ф.Вишнякова, І.П.Волков, В.Н.Козленко, О.М.Леонтьєв, І.Я.Лернер, В.О.Моляко, Я.О.Пономарьов, С.Л.Рубінштейн, М.Н.Холодна та ін.); видів творчості і їх структури (П.Енгельмеєр, Г.Сельє, Г.Уоллес та ін.); критеріїв креативності (К.Бейттел, Дж.Гілфорд, Н.М.Гнатко, В.П.Зінченко, І.П.Калошина,

В.Лоуенфельд, О.К.Тихомиров та ін.); принципів заохочення креативності (П.Торренс); етапів творчого процесу (Ж.Адамар, Дж.Джон, Я.О.Пономарьов, А.Пуанкаре, Г.Уоллес, В.І.Шинкаренко); механізмів творчості (А.В.Брушлинський, Л.А.Гонорова, Я.О.Пономарьов, Ю.А.Самарін, С.О.Сисоєва, О.К.Тихомиров та ін.). Педагогічні дослідження останнього часу піднімають проблеми креативності у зв'язку з дослідженням творчої особистості, "особистісного потенціалу" вчителя, формування професійних якостей вчителів, критеріїв підготовки фахівців (Н.Вишнякова, Е.Лузік, А.Морозов, С.Сисоєва, В.Риндак, Д.Чернилевський та ін.).

Аналіз робіт, присвячених вивченню творчої особистості та креативності показав, що багато аспектів цієї проблеми потребують подальшого дослідження, а саме уточнення педагогічних умов формування креативності як у школярів, так і у студентів, та їх теоретичне обґрунтування, залишається відкритим питанням їх змістового наповнення та розробки методик, котрі повною мірою забезпечували б ефективність даного процесу. Особливо гостро це питання постає, коли ми говоримо про підготовку студентів педагогічних вузів та вчителів-предметників до формування креативності. Відчувається дефіцит повноцінних методичних досліджень, зокрема, проблема здатності до творчої діяльності піднімалася у працях українських та російських методистів К.Баханова, В.Комарова, О.Мокрогуза, А.Єрмолаєнко, Л.Борзової, О.Поментун, К.Умбрашко та ін., присвячених методиці навчання історії, але лише у зв'язку з дослідженням інших проблем: зростання пізнавального інтересу, розвитку історичного мислення на творчому рівні, формування умінь, які забезпечують набуття досвіду творчої діяльності. Подальша методична розробка, на нашу думку, є необхідною, оскільки її результати можуть допомогти вирішувати проблемні питання формування креативності та сприяти професійному зростанню вчителів.

Формулювання цілей статті... Виходячи із окресленої вище актуальності проблем формування креативності нами поставлено завдання окреслити психолого-педагогічні умови формування креативності у процесі навчання та їх теоретичне обґрунтування. Дане дослідження дозволить виявити фактори, що впливають на ефективність даного процесу, відповідно спрогнозувати коригувальні заходи щодо уникнення труднощів у професійній діяльності вчителів з реалізації завдань формування креативності.

Виклад основного матеріалу дослідження... Як тлумачать психолого-педагогічні дослідження, креативність є сукупністю властивостей особистості, що характеризується здатністю визначати проблему, бачити шляхи її розв'язання, оригінальністю, можливістю відійти від шаблону. Креативність є особистісною характеристикою, яка визначає здатність до творчості і є умовою успішної самореалізації. Як показують численні дослідження, креативність не є цілком вродженою якістю, вона розвивається в процесі навчання і виховання в безпосередній активній діяльності завдяки цілеспрямованому педагогічному впливу.

Формування креативності – це педагогічне управління індивідуальним становленням особистості, що потребує особливої уваги, додаткових педагогічних впливів. Щоб формування креативності відповідало сучасним вимогам є необхідним забезпечення оптимальних психолого-педагогічних умов. Це необхідно враховувати на уроках в середній школі, в усіх сферах позакласної, позашкільної діяльності, а також у системі вищої освіти – підготовці майбутніх вчителів.

У нашому дослідженні ми керуватимемося визначенням цих умов як "сукупності об'єктивних можливостей змісту, форм, методів, прийомів і матеріально-просторового середовища, спрямованих на вирішення поставлених педагогічних завдань" [2]. Ми вважаємо, що є необхідним окреслення комплексу педагогічних можливостей, оскільки такий підхід сприятиме ефективному вирішенню поставленої задачі. Теоретичний аналіз дослідження та практика роботи вказує на деякі тенденції у формуванні креативності. З-поміж них першочерговою вважаємо спеціальну організацію навчання, на основі створення сприятливих навчально-матеріальних та морально-психологічних умов для функціонування навчального процесу. Необхідним є педагогічне управління процесом формування креативності, що враховує можливості розвитку творчого потенціалу як окремої особистості, так і колективу учнів, а також впливає на формування творчої педагогічної діяльності самого вчителя (В.Адрєєв, В.Бондар). Процес формування креативності відбувається через навчання і завдяки йому. У процес навчання включаються творчі завдання, що поступово ускладнюються, успіх розв'язку яких залежить від пізнавальних можливостей та вікових особливостей учнів. Тому індивідуальний підхід до формування креативності набуває особливого значення (діагностика, оцінювання рівня сформованості тощо). Враховуючи результати оцінювання творчих можливостей учнів, визначається стратегія навчально-виховного процесу, спрямованого на розвиток кожного учня й учнівського колективу в цілому. Індивідуально-творчий підхід передбачає педагогічне управління самостійною діяльністю учнів як на уроці, так і при виконанні домашніх завдань. З іншого боку, дослідники вказують на необхідність організації колективно-діалогічної та колективно-пошукової діяльності учнів для розв'язку творчих завдань, особливо наголошують на оптимальному кількісному та якісному складі творчих груп, що дозволяє проявити комунікативні здібності, забезпечити продуктивний діалог.

Необхідною умовою формування креативності є мотивація пізнавальної діяльності школярів. Вона забезпечує посилення пізнавального інтересу, зосередження на готовності до активного пошуку, потребу в самореалізації, прагненні успіху (А.Вержиховська, Н.Литвинова, А.Мороз, С.Сисоєва). Аналіз науково-педагогічних джерел засвідчує, що забезпечення психолого-педагогічних умов формування креативності є, з одного боку, важливим завданням системи освіти, а з іншого – завданням загальної професійної підготовки вчителів, адже креативність як властивість особистості

виступає детермінантою потенційних можливостей, які обумовлюють успішність становлення майбутнього професіонала (Т.Дуткевич, Е.Лузік, В.Риндак, В.Смагін та ін.). Тому наступною важливою умовою є підготовка вчителів до формування креативності. Необхідним є включення у професійну підготовку заходів по формуванню нового педагогічного мислення, що базується на глибоких знаннях особистісних творчих можливостей учнів, оцінці рівня їх сформованості, розумінні необхідності вдосконалення навчально-виховного процесу через: реалізацію психологічних аспектів засвоєння знань; створення атмосфери задоволення від процесу навчання; нові підходи до організації учбових занять та методів роботи (нестандартні уроки, проблемний підхід, колективна діалогічна діяльність тощо).

На основі аналізу теоретичних матеріалів і нагромадженого практичного досвіду ми обґрунтували необхідність впровадження інноваційних технологій навчання – важливої передумови формування креативності (Е.Лузік, О.Пометун, С.Сисоева, Н.Кичук, Л.Макрідіна та ін.). Доведено, що навіть при мінімальній вияві творчих здібностей в умовах середовища збагаченого інноваційним навчанням і відповідного йому виховного процесу, особистість продукує зростання креативності, з'являється стійка тенденція творчого самовираження. Впровадження інноваційних технологій забезпечує внутрішню мотивацію пізнавальної діяльності учнів, надійне засвоєння учбових програм, успішну соціалізацію випускників, психологічний комфорт на заняттях. Освоєння та застосування інноваційних технологій створює таке освітнє середовище, у якому наявні всі умови для творчої самореалізації як учнів, так і вчителів, забезпечує умови самовизначення майбутніх вчителів у напрямку професійного розвитку.

Істотною відмінністю інноваційних технологій формування креативності від традиційних педагогічних ми вважаємо:

- зміну ролі учасників процесу навчання, особливих рис набуває позиція вчителя та учнів. Вчитель стає менеджером процесу навчання;

- зміну головної умови традиційної освіти – наявності готових систематизованих знань, що необхідно засвоїти. Відмінність полягає у тому, що елементом навчання стає інформація, яка потребує творчого опрацювання.

Практикою доведено, що формування креативності буде відбуватися значно ефективніше в процесі впровадження інноваційних технологій, які передбачають:

- забезпечення високої продуктивно-творчої діяльності учнів через стимуляцію їхньої інтелектуальної активності, творчого мислення та реалізації творчого потенціалу;

- досягнення єдності “проблемної включеності” учнів у навчальний матеріал з реалізацією “я – включеності” у вирішення поставлених перед ним творчих завдань;

- актуалізацію здатності учнів до самостійного пошуку та спрямування на ефективне засвоєння навчального матеріалу і позитивну мотивацію учіння;

- використання спеціальної системи завдань.

Практика інноваційних технологій досить різноманітна, але найбільш впроваджуваним варіантом є той, що базується на розвивальному та проблемному навчанні, поєднанні фронтальних, групових та індивідуальних форм роботи, що включають сукупність проблемних, частково-пошукових та дослідницьких методів навчання. Важливою умовою є дотримання викладачем демократичного стилю спілкування, врахування думки учнів, прагнення до співпраці та співтворчості.

Вибір технологій вчителями здійснюється суб'єктивно, він залежить від їх фахового рівня та ґрунтується на власному досвіді, на розумінні ними завдань навчального процесу. Широко застосовуються методи проблемного викладу, проблемної ситуації, різних завдань та задач моделюючого характеру, тестів, учбових кросвордів, ділових ігор, дебатів, методи проектів тощо. Впровадження даних методів дозволяє розвивати мислення, ініціативу, стимулювати генералізацію ідей, значно активізують учнівську аудиторію, що підвищує предметну підготовку.

Особливого значення набувають інтерактивні методи навчання. На початку занять з метою актуалізації опорних знань доцільно використовувати “мозковий штурм”, розгляд казусів (реальних випадків, життєвих ситуацій), “делегування повноважень”. Далі вирішується завдання мотивації, потреби у вивченні нового способу дії шляхом проблемних ситуацій, роботи у малих групах. Етап формування необхідних умінь доцільно проводити, використовуючи моделювання, рольові ігри, імітації, консалтинг, взаємонавчання, дебати. Необхідно передбачити творче перенесення набутих знань і умінь у нові умови шляхом методу проектів, етюдів, ессе, портфоліо, презентації тощо.

Шляхом теоретичних та емпіричних досліджень виявлено, що найбільшій результативності у формуванні креативності можна досягти завдяки послідовній систематичній роботі вчителя, що полягає у структуруванні інформаційного компоненту і розробці творчих завдань. Отже, наступною важливою умовою формування креативності є забезпечення даного процесу дидактичними засобами, серед яких доцільно виділити творчі завдання.

Зупинимось детальніше на розгляді самих творчих завдань. Під творчими завданнями ми розуміємо різноманітні за змістом і обсягом види самостійної навчальної роботи, які виконуються учнями за вказівкою вчителя і вимагають створення оригінальних задумів та нових ідей. Під час виконання цих завдань передбачають наступні процедури творчої

діяльності: самостійне перенесення знань і умінь, що були вже засвоєні раніше, в нову ситуацію; бачення нової проблеми у знайомій ситуації; бачення нової функції об'єкта; усвідомлення структури об'єкта; пошук альтернативи рішення або способу рішення; комбінування відомих способів рішення у новій ситуації [3].

Отже, творчі завдання – це вправи, для виконання яких потрібно скласти нові правила розв'язку, в результаті чого створюються об'єктивно чи суб'єктивно нові продукти діяльності. У теорії творчості поряд із поняттям “творче завдання” розрізняють поняття “дослідницьке завдання”. Це є підвид творчих завдань, для розв'язку яких слід виконати одну чи декілька пошукових операцій. Таким чином, для реалізації завдань з формування креативності учням необхідно подавати не окремі творчі завдання, а цілу систему завдань, що має стати основою творчої діяльності при вивченні кожної теми навчальних курсів.

Завдання можуть виконуватися індивідуально учнями, але часто розв'язок творчих завдань може відбуватися як групова творча справа [1]. У залежності від цього розв'язок та презентація результатів може проходити у процесі проблемно-пошукового діалогу за схемами: “вчитель – клас” і “вчитель – учень”, а також “учень – учень” і “учень – клас”.

Важливу роль відіграють творчі завдання, які потребують переробки, узагальнення, систематизації вмінь та навичок порівнювати, аналізувати, досліджувати. Зокрема, при вивченні історії у старших класах ефективними вважаємо наступні творчі завдання: зіставляти і критично аналізувати історичну інформацію, використовуючи різні джерела; давати різнобічну оцінку історичним особам, розкриваючи внутрішні мотиви їх дій; аргументувати власні погляди на ту чи іншу проблему; завдання на моделювання історичних ситуацій; прогнозування результатів діяльності історичних осіб та перебігу подій та історичних явищ.

Прикладом таких завдань може бути підготовка та проведення на уроках історії судів, імітацій таких подій як з'їзди, конференції, виконання ролей дослідників, публіцистів, аналітиків, політиків, підготовка репортажів, статей, сценаріїв документальних фільмів.

Приклади творчих завдань (Всесвітня історія. 10-11 клас).

1. У формі коротких подорожніх нотаток описати враження, яке справила радянська Росія у 20-х роках ХХ століття на іноземного журналіста.

2. Підготовка енциклопедичного довідника “Світ на зламі двох тисячоліть”. Завдання: підготувати словникові статті за темами: “Найкращий державний діяч і політик”, “Найпрогресивніше явище”, “Найвидатніше наукове відкриття” тощо.

3. Підготовка спецрепортажів, які характеризуватимуть діяльність президентів США: Р.Рейгана, Б.Клінтона, Дж.Буша.

4. Написати статтю-інтерв'ю з М.Тетчер. Завдання: придумати заголовок статті, підготувати 5 запитань для інтерв'ю, написати статтю.

5. Проведення наукової конференції “Глобальні проблеми сучасності та шляхи їх подолання”. Завдання: підготувати тези виступів.

Робота вчителя полягає у структуруванні інформаційного компоненту, підготовці “вихідних даних” для проведення творчо-пошукової діяльності школярів; окресленні методів, прийомів та засобів організації діяльності учнів; визначенні критеріїв оцінювання результатів розв'язку творчих завдань та презентації навчальних досягнень.

Таким чином, основними методичними засадами успішного формування креативності ми вважаємо роботу вчителя, яка містить окреслення кола джерел, розробку системи творчих завдань, створення атмосфери емоційного занурення у діяльність, моделювання ситуацій відкриття, застосування різноманітних методів і передусім активних, створення на уроці максимально демократичної атмосфери. Методика застосування творчих завдань потребує підготовки вчителя, що передбачає:

– набуття теоретичних знань про креативність як особливу якісну характеристику особистості, що здатна до творчої діяльності, шляхи і засоби формування даної якості в учнів;

– формування вміння організовувати творчу діяльність учнів;

– формування готовності майбутніх вчителів до педагогічної творчості, творчого вирішення професійних проблем;

– формування здатності до самоосвіти;

– широке ознайомлення вчителів та студентів педагогічних вузів із теорією і практикою інноваційних технологій, що спрямовують освітній процес на стимулювання конструктивно-критичного та творчого мислення.

Висновки... Результати проведеного дослідження дозволили виявити умови, що впливають на формування креативності. Такими є:

– спеціальна організація навчання на основі педагогічних технологій, які, спираючись на відповідні теоретичні основи, набули яскраво вираженої особистісно орієнтованої спрямованості. Таке навчання передбачає творчо орієнтоване змістове наповнення, дотримання наступності у формах, методах та прийомах роботи, систематичність та послідовність у формуванні креативності;

– науково-методична підготовка вчителів, озброєння їх програмами, доступними методиками, що оптимально враховують індивідуальні особливості учнів, передбачають створення навчально-

матеріальних та морально-психологічних умов для успішного вирішення завдань формування креативності, перехід від масово-репродуктивного до індивідуально-творчого підходу у роботі з учнями;

- створення умов позитивної мотивації, інтересу до творчої діяльності, атмосфери співтворчості вчителів та учнів;
- стимулювання інтелектуальної активності та самостійності;
- активне впровадження інноваційних технологій навчання;
- послідовне розв'язання системи творчих завдань.

Матеріали нашого дослідження не вичерпують всіх аспектів проблеми, а передбачають необхідність подальших наукових пошуків. Перспективним вбачаємо окреслення методичних підходів до організації навчальних занять з метою формування креативності та розробці комплексу засобів, що забезпечать успішність даного процесу.

Література

1. Баханов К.О. Технологія групової творчої справи в навчанні історії у школі // Історія в школах України. – 2000. – № 4. – С. 23-29.
2. Гончаренко С.У. Методологічні характеристики педагогічних досліджень // Вісник АПН України. – К., 1993. – С. 11-23.
3. Моляко В.О. Психологія творчості – нова парадигма дослідження конструктивної діяльності людини // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – № 8. – С. 1-4.
4. Морозов А.В., Чернилевский Д.В. Креативная педагогика и психология: Уч. пособ. – М.: Академический Проект, 2004, – 2-е изд., испр. и доп. – 560 с.
5. Освітні технології: Навч.-метод. посіб. / О.М.Пєхота, та ін. – К.: Видавництво А.С.К., 2003.
6. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук.-метод.посібн./ О.І.Пометун, Л.В.Пироженко. За ред. О.І.Пометун. – К.: Видавництво А.С.К., 2004. – 192 с.
7. Сисоєва С.О. Підготовка вчителя до формування творчої особистості: Монографія. – К.: Поліграф книга, 1996. – 405 с.

Анотація

У статті розглядаються проблеми формування креативності. Автор окреслює та теоретично обґрунтовує педагогічні умови ефективності даного процесу.

Аннотация

В статье рассматриваются проблемы формирования креативности. Автор определяет и теоретически обосновывает педагогические условия эффективности этого процесса.

Подано до редакції 31.10.2007.

© 2007

Горчакова О.А.

ПРОДУКТИВНА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ВИКЛАДАЧА ВІЗ ЯК ХАРАКТЕРИСТИКА ЙОГО ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ

Постановка проблеми у загальному вигляді... Реалії вищої освіти в ХХІ столітті висувають перед сучасними викладачами вищих навчальних закладів нові проблеми, від рішення яких, багато в чому залежить успіх розвитку суспільства завтра.

З відносно соціально стабільного стану сьогодні ми "перемістилися" у суспільство, що характеризується: розвитком ринкових відносин і конкурентної боротьби; станом економічної, політичної, моральної, екологічної й тому подібної нестабільності; підвищенням темпу життя, мобільності як суспільства в цілому, так і окремої особистості; розширенням інформаційного потоку та ін.

У результаті зазначених суспільних трансформацій сьогодні докорінно змінюються характеристики праці фахівців, яких готує система вищої освіти. Якщо раніше спеціальність вибиралася одна на все життя, то сьогодні людині необхідно володіти декількома спеціальностями, щоб "утриматися" на сучасному ринку праці. Більш того, необхідно постійно підтримувати рівень своєї кваліфікації протягом усього періоду трудової діяльності. Праця стала більш інтелектуальною, але, одночасно, й більш стресонебезпечною від інформаційних, комунікативних, інтелектуальних та ін. перевантажень.

Таким чином, викладач вузу повинен вирішувати завдання підготовки конкурентоспроможних фахівців, здатних до самостійного професійного й особистісного розвитку протягом життя, здатних зберігати своє здоров'я, запозятливих, але таких, що не переступають моральні й правові норми у своїй діяльності, відкритих інноваціям і з високорозвиненими творчими здібностями.

Сьогодні докорінно змінилися характеристики самої науково-педагогічної праці. Викладач сам опинився в атмосфері конкурентної боротьби. Він змушений пристосовуватися до мінливих умов розвитку системи вищої освіти, опанувати методи зберігаючої здоров'я діяльності, орієнтуватися в обсязі наукових знань, що